

Генеалогія і геральдика

В. Сенютович

ОСТАП ДАШКОВИЧ (ДАШКЕВИЧ) — ВОЖДЬ КОЗАЦЬКИЙ

Для оборони від дикого степу, із якого завжди загрозували татарські наїзди, наприкінці 15-го століття створюється військова сила, яка увійшла в історію під назвою «козацтво».

Ні польський, ні литовський уряди не могли боронити пограничні зі степом землі і цю справу взяли у свої руки пограничні старости. Вони почали організувати своє військо із місцевих войовничих елементів.

Такі військові відділи стали зватися козаками. Назва «козак», очевидно, тюркського походження, вона означала вільного воляка-волюго.

Перший значний відділ козаків створив староста Черкаський кн. Богдан Глинський. У 1492 та 1493 роках він робив з ними сміливі походи проти татарів, а місцеве населення як могло їх підтримувало. Такі походи стали звичайним явищем і не припали татарам до вподоби. У 1504 році сам Менглі Гірей Кримський скаржився вел. кн. Литовському на козаків Київського воеводи кн. Дмитра Путятича, які на Дніпровському перевозі напали на татарських купців, перебили їх сторожу і забрали їхнє добро.

Із козацьких вождів початку 16-го століття особливо прославилися староста Хмельницький Предслав Лянцкоронський, (що його козацький літописець Г. Грабянка називає першим козацьким гетьманом, яким він в дійсності не був), брат Лянцкоронського Станислав, староста Каменецький, молодий князь Ілля Острожський, князі Глинські, Сангушки, Вишневецькі, Корецькі, Ружинські, хоробрий Сенько Полозович, Київський ключник, а пізніше возвода Андрій Немирич і, нарешті, Остап (Євстафій) Дашкович, чи Дашкевич, староста Канівський та Черкаський, про життя і діяльність якого написано не багато. Оскільки можливо постараємося цю прогалину виповнити на підставі тих даних, які вдалося знайти.

Треба визнати, що головну ролу в організації місцевої самооборони відіграв, безумовно, славний гетьман вел. князівства Литовського князь Константин Іванович Острожський, який був одночасно старостою Винницьким і Брацлавським, але в народній пам'яті найдовше залишився Остап Дашкович.

Дашкевич був хоробрим і хитрим лицарем пограниччя, він знав татарську мову, всі татарські хитрощі, а в степу почувався як в своїй

хаті. Тяжко знайти рівного йому. Він був яскравим представником воєнка цієї бурхливої і небезпечної доби.

Олександр Рігельман у своєму «Літописномъ повѣствованіи о Малой Россіи и ея народѣ и казаках вообщее», яке було надруковано у 1786 році, зупиняється на Остапові і називає його першим козацьким гетьманом початку 16 ст., але, звичайно, ні він, ні Предслав Лянцкоронський гетьманами козаків не були.

Про походження Остапове деякі історики, що не були обізнані з архівними джерелами, писали цілком безпідставно, що він був «із народа», або вийшов із хлопів князів Острожських.

Згідно з документами Литовської Метрики, Остап Дашкович походив із старого і міцного землянського роду Брацлавщини. Сучасником його, мабуть двоюрідним братом, був Федько Дашкевич, теж землянин Брацлавський, який у 1505 році дістав від короля Олександра Ягеллончика грамоту, яка стверджувала за ним володіння селами Клишево, Шандирево, Тростинець, Тивров, Волчковці та інші, надані ще його дідові Германові Дашкевичу за бойові заслуги. (М. Л. 5). Крім Федька, сучасниками Остаповими були Сенько Дашкевич, городничий Вітебський (М. Л. 15), дочка якого взяла шлюб з Іваном Васильовичем Сапігою, та Васько Дашкевич, городничий Ковенський від 1511 року (М. Л. 12).

Федько, Сенько і Васько Дашкевичі мали бути синами Олехна Дашкевича, ловчого Вітебського (дядька Остапового), отже двоюрідними братами Остапа Дашковича, а не рідними, бо після його смерті (Остап не був жонатий) все майно перейшло до доньки його сестри Милохни.

Також із документів Литовської Метрики, ми знаємо, що Іван Ходкевич, намісник вітебський, видав у 1476 році Івашку Дашкевичу (батько Остапа) «деклярацію», що без його дозволу не буде полювати в його пущах і лісах. У цій деклярації Ходкевич називає Івана Дашкевича своїм «братанцем», що вказує на споріднення між ними. Генеалог А. Бонецький вважає, що вони були полубратами — дітьми одної матері, яка була двічі замужем.

Подібну ж деклярацію видав у 1485 році тому ж Івашкові Дашкевичу і брату його Олехнові (про якого ми вже згадували) князь Іван Юрєвич Заславський, намісник вітебський (М. Л. 23 фол. 436). У той час Івашко був ключником Вітебським, а брат його Олехно — ловчим.*

* Крім цього Івашка, ключника Вітебського, що був батьком Остаповим, Бонецький згадує ще одного Івана, дідича Черєї, який був, очевидно, батьком Германа, вже згаданого нами. Цей Герман доводився Іванові і Олексові батьком, отже був дідом Остапові. Тим самим виходить, що Іван, дідич Черєї був йому прадідом. (Гербарж, том IV, стор. 108).

В дарчій Монастирєві Пречистої Богородиці у Києві, Остап Дашкович підписався у 1515 році:

«Остафій Івановичъ Дашкевичъ (М. Л. 39 фол. 32).

Той же Коялович пише, що Остап Дашкович молодого людиною побував у Німеччині і Франції. Ще в 1457 році Казімир Ягеллончик, у своїй жалованій грамоті русько-литовській шляхті, дозволив їй вільний виїзд закордон «для набивання лѣпшої фортуни, а любо для цвічення въ учинкахъ рыцерскихъ». Отже наша шляхта стала широко користуватися цим привілеєм та їздити закордон для служби чужим великим панам, або королям, вчення в університетах та, звичайно, для розваги.

Про життя Остапове в його молодих роках, крім тих даних, які подав Коялович, ми нічого не знаємо, але можемо собі легко уявити, що він вже був військовою людиною та набував собі ті знання і досвід, які так придалися йому пізніше.

В 1501 році він був воеводою великого князя Олександра Литовського та, разом з князем Михайлом Ізяславським, виступив проти московських військ. 14-го листопада під Мстиславом литовське військо зазнало страшної поразки та згубило до 7000 люду.

Рік після того, Остап Дашкович, як намісник Кричевський, нападає на московські пограничні землі, страшно пустошить їх, грабує і палить села, про що доносить цареві кн. Ряполовський. Історик В. Карамзін пише, що в 1502 році москалі полонили Остапа (том 6-ий).

Із полону він утік, або був звільнений на певних нам невідомих умовах, бо в 1503 році він, разом із кількома шляхтичами Кричевськими і майном, повернувся до Москви і вступив на службу до вел. кн. Івана III Васильовича.

Король польський Олександр Ягеллончик (1501—1506), дізнавшись про це страшно розгнівався і через литовського посла М. Кунцевича зажадав його видачі, обвинувачуючи Остапа, що він забрав із собою чуже майно. Москва відмовилася його видати і покликала на старе право, по якому Остап, як людина «мітна», має право служити вільно кому схоче, а крім того, казали москалі, вони за ним нічого злого не добачають.

Цікаво, що майже через 50 років, другий славний козацький вождь кн. Дмитро Вишневецький (козак Байда), користаючися тим же неписаним правом вільної служби шляхетської, теж вступив на службу до Москви.

У 1507 році вел. князь Московський Василь III Іванович, вислав Остапа Дашковича з військом допомогти кн. Михайлу Глинському, який підняв повстання на Литві. Цей кн. Глинський був людиною дуже гордою і авантюристом. Цілу молодість він перебував за кордоном. Спочатку був на службі в Імператора Германського Максиміліана, потім служив курфюрсту саксонському Альбрехту і брав участь

На Білорусі і Волині відомі Дашкевичі двох гербів: «Леліва» і «Корибут». Чи вони були одного походження вияснити не вдалося.

За геральдистами ксьондзом В. Кояловичем (17 ст.) та ксьондзом К. Несецьким (18 ст.) належав Остап до герба «Леліва», що, очевидно, правильно, бо Дашковичі гербу «Корибут» появляються лише з половини 16 ст.

у італійському та фрісландському походах. Повернувшись на батьківщину, він став надвірним маршалком короля Олександра, який його любив.

Після смерті короля, престол перейшов до Жигимонта I (1506—1548), який відчував до Глинського глибоку неприязнь і поступово позбавив його всіх урядів. Ображений і розлючений, Глинський повернувся на Литву і там очолив опозицію великих панів невдоволених справами на Литві та польсько-литовськими взаємовідносинами. Сподіваючися на підтримку населення, він підняв повстання.

Дуже честолюбний, Глинський сподівався теж, що з підтримкою Москви, яка обіцяла вислати військо, він створить своє незалежне князівство. Дійсно, Москва вислала йому на поміч Остапа Дашковича з військом в 20 000 вояків, які під Мозирю з'єдналися з ним, але в жовтні Глинський і Остап зазнали страшної поразки від польсько-литовських військ. Глинський утік до Москви, а Остап, по неперевіреному відомостям, з невеликим почотом прискакав впрод до князя Константина Івановича Острожського, який поручився за його перед королем.

8. 10. 1508 року був підписаний «вічний мир» між Московією і Литвою але ця «вічність» тривала лише 4 роки.

Вся поведінка Дашковича в справі допомоги Глинському здається нам дуже підозрілою. Що Москва збиралася допомогти повстанню, стало відомо литовцям і полякам значно раніше. Овручський землянин Івашко Немирич перебував деякий час у Глинських і там випадково почув про посилку московських військ. Він повідомив про це свого батька, а той попередив князя Константина Івановича Острожського, гетьмана вел. кн. Литовського, який щойно втік із Москви. (М. Л. 8).

Коли Глинський підняв повстання, Остап вже 4 роки перебував на московській службі. Цілком зрозуміло, що він уже мусів мріяти про повернення додому, але боявся гніву короля. Він міг сам напроситися очолити військо, що Москва вислала Глинському, покликаючися на свій великий досвід і особисті зпсуті відносини з королем.

Але на що він міг сподіватися? В першу чергу на поразку військ своїх і Глинського, поразку, яку мусів би сам підготувати. А після того, міг Дашкович рахувати, що його захистить князь Острожський, з яким він зав'язав приятельські зносини, коли той перебував у московському полоні.

Ще після поразки польсько-литовських військ над річкою Ведрош у 1500 році, кн. Острожський попав у полон і пробув там до 1507 року.

Остап Дашкович теж був полонений у 1502 році. Через рік, як ми вже згадували, був звільнений, але, вже як вільна людина, повернувся до Москви і вступив на її службу.

Перебуваючи на московській службі, Остап не міг не допомагати землякові та ще такому як кн. Острожський. Можливо що за його

порадою Острожський 18. 10 1506 року присягнув московському цареві на вірність, що було актом вимушеним обставинами. Адже, після того Остап мав створити для Острожського такі обставини, які дали йому можливість втекти. Остап був людиною дуже хитрою і обережною, та і москалі не мали підозріння щодо його можливої участі в цій справі, бо трохи пізніше дали йому військо.

Наше припущення тим імовірніше, що Острожський пізніше захистив Остапа перед королем після поразки московських військ, якими він командував. Отже Остап Дашкович вільно залишився на Литві.

А. Бонецький, що вивчав документи того часу, каже що ні час, ні обставини, при яких Дашкович повернувся на Литву, достовірно невідомі.

В кожному разі все закінчилося щасливо для Остапа і він дістав від короля староство Канівське, а в 1514 р. і Черкаське. Трохи пізніше став ще державцею Чечерським і Пропойським.

За короткий час він зробив своє Канівське староство збірним місцем для організації козацьких відділів. Вся його праця проходила по його ініціативі і без державної допомоги, а це викликало необхідність здобути потрібні засоби. Якщо раніше міщани були зобов'язані приносити старості по одній куніці, або лисиці на кожних 5—6 душ, то тепер Остап бажав мати по куніці від кожного включаючи туди і козаків. Хто не мав шкур, мусів платити по 12 грошей.

Потрібну йому кількість міщан Остап перевів на замкову службу під свою владу. На Дніпрі та Сулі він почав збирати податок натурою від улову риби, або полвання на ззірів.

Щоб прогодувати козаків, які були на замковій службі, він дав розпорядження приносити рибу, мед та дичину по розцінці, яку він сам встановлював. Після воєнних походів, Остап виділяв значну частину здобичі на утримання війська. Шинкарі були також примушені платити податок від проданої горілки. Звичайно, все це не було приемне населенню, але воно розуміло всю необхідність податків і жило спокійніше, знаючи, що староста завжди має козаків готових зустрінути татарів. Коли Дашкович став старостою Черкаським у 1514 році, він і там завів такі самі податки.

З королем був Дашкович у добрих відносинах і листувався з ним, навіть і в своїх приватних справах.

Дашкович скоро прославився своїми вдалими походами проти татарів. Він сам знав татарську мову, та, бувало, переодягнений за татарина, пробирався до них і вивідував їх пляни.

Під час воєнного затишшя, він, навіть, приятелював з татарами та кликав їх як союзників в походи на Москву.

У 1515 році Остап Дашкович, після старанної підготовки, разом з татарськими відділами кримського хана Магомет Гірея, напав на Сіверщину, яка була у складі московської держави. В цьому поході до нього приєднався і Київський воевода Андрій Немирич та, так звані, очаківські козаки. Згідно з пляном Дашковича, треба було взяти Чер-

нігів, Новгород-Сіверський і Стародуб, але скоро виявилось що татари не мали охоти воювати, а лише грабували села та брали невільників серед місцевого населення. Завдяки таким союзникам, похід не закінчився успішно.

Дашкович цього татарам не подарував і в 1516 році разом з Лянцкоронським старостою Хмельницьким і добровольцями з Поділля та Волині, пішов на татарів. Він дійшов до Білгороду (не зміщувати з Білгородом на Курщині), набрав багату здобич — скот та коні й повернувся додому. В 1518 році він знов воював з татарами, які вдерлися на Волинь. Тут їх вже чекав кн. Острожський, перебив яких вісім сот, а коли вони кинулися тікати, Дашкевич їх перейняв та ще побив три сотні. Після цього татари сиділи тихо кілька років.

У 1521 році кримські татари пішли походом проти Москви і покликали Дашкевича, який охоче до них приєднався. Перша сутичка мала місце коло ріки Оки. Дашкович перейшов річку і став наближатися до Москви. Москва відкупилася багатими дарами. Татари в той час підійшли під Рязань, де їх зустрів і розтороцив московський воевода Хабар.

Польський король був дуже вдоволений успіхом Дашкевича і щедро його нагородив. У 1522 році, як посол польського короля, Дашкович їздив до Кримського хана, а через рік, у 1523 році, скориставшись із заколоту у кримському ханстві після насильної смерті Магомета Гірея, спалив Очаків і вдерся у Крим. В тому ж році він попав у татарський полон, але, знаючи татарську мову, не довго там був і втік.

У 1527 році татари знов напали на Волинь великими силами понад 30 000 людей. Проти них виступив кн. К. І. Острожський, Остап Дашкович, Аґдрій Немирич, кн. Слуцький, кн. Сангушко, кн. Вишневецький, кн. Чарторийський та інші. Всі вони зібралися під Києвом і виступили разом. Татари зазнали страшної поразки, — втекло лише 10 000. Удалося визволити 8 000 невільників. Слідом за цим Дашкевич побив ще окремі татарські відділи коло Канева і Черкас.

У 1528 році пограничні старости Черкаський, Винницький, Брацлавський і Хмельницький зібрали велике військо для походу проти татарів і пішли на Очаків. Остап Дашкович і Предслав Лянцкоронський головували над військом. Похід був успішний.

У 1530 році помер славний кн. Константин Іванович Острожський, але в тому ж році татарські зағони розбив його син Ілля та київський воевода Немирич. Чи брав в цьому участь Дашкевич, відомостей не маємо.

Внаслідок змагання за кримський престол двох претендентів, один із них, Іслам Гірей, мусів тікати і знайшов захист в Черкасах. Його противник, Сеадет Гірей з яничарами й гарматами, оточив Черкаський замок, в якому знаходився Іслам Гірей під захистом Остапа Дашковича. Після двохтижневих безуспішних штурмів замка, султан, згубивши багато людей, зажавав миритися і похливав до себе Остапа. Остап, не довіряючи султанові, зажадав заложників і султан послав своїх найвищих мурзів. Тоді Дашкевич відправився до

султана. Вони так подобалися один одному, що сприялизувалися і домовилися про мир.

Оборона Черкас ще більше прославила Остапа і він був покликаний на сойм у Петрикові, який зібрався у 1535 р.

Дашкович прибув з тріумфом на сойм, де його зустрічали з великою пошаною; він показував захопленим панам великі ядра, якими стріляли турки по його замку. Присутні дивувалися їх розміром. За своє геройство Остап дістав замки в Кричеві й Чечерську.

Підчас засідання сойму, Остап оповів про свій плян захисту переправ через Дніпро та радив тримати на островах відділи козаків, які були б завжди на поготовлі зустрінути ворога. Він радив одночасно побудувати на Дніпрі замок і густіше заселити придніпровські землі. Всі ці питання бралися до уваги, Дашковича хвалили, але коли сойм роз'їхався все це забулося.

Лише двадцять років пізніше цими справами зайнявся кн. Дмитро Вишневецький (Байда), який побудував укріплення на острові Хортиці і тримав там постійну козаку сторожу.* В 1553 році він їздив до Туреччини, а коли повернувся відвідав короля Жигимонта II Августа і пояснив йому всю необхідність мати військо на Дніпрових островах. Король погодився з ним.

В 1534 році невтомний Дашкевич, разом з кримськими татарами, спустошив Сіверщину, а в 1535 р. з відділом козаків, що нараховував 30 000 людей приєднався до татарів, які зі своїм князем Булгаком пішли на Москву.

Дашкевич помер у тому ж 1535 році безженним.

Згідно з рішенням короля, все майно Дашкевича і його маєтки перейшли до Богданни, доньки сестри Остапової Милохни. Першим шлюбом Милохна була замужем за Борисом Тишкевичем і мала від його дві доньки, Анастасію і Духну. Перша пішла в монастир, а друга вийшла заміж за Дублянського.

Другим шлюбом Милохна, сестра Остапова, була замужем за А. Немиричем** і Богданна була її донькою з цього шлюбу. Вона була замужем за Олизаром Волчковичем (М. Л. 28 фол. 108).

Польський геральдист і історик другої половини 16-го століття Бартош Папроцький, який бував на Русі і бачив героїчну боротьбу, яку вона вела проти татарів, в своїй праці «Паноша» (1575 р.) пише:

«Я відразу зрозумів їх славні діла і що їх слава не помре в потомстві...». Потім, звертаючися до поляків, він пише: «Нема від вас їм жодної допомоги, а за їх спинами ви можете жити як годовані воли, але ви рахуете себе вище Русі та випрошуете собі там маєтки. Ваш Матуш робиться там вояком, а панський ваш синок робиться на Русі хоробрим ротмістром. Задовольняйтеся славою, яку вони здобувають для вас, хоч і нема вас серед них підчас походів, та не заглядайтеся на руські землі...»

* Див. про це д-р Л. Винар «Кн. Дмитро Вишневецький» стор. 22—23.

** Андрієм, воеводою Київським.

Родовід Остапа Дашковича (Дашкевича)

Родоначалником цього роду мусів бути якийсь Дашко, але ми про нього нічого не знаємо. Правда, було кілька Дашків, що могли б бути основоположниками цього роду, проте ми їх брати під увагу не можемо.

Отже мусимо почати цей родовід від найстарішого відомого нам Дашковича.

I

1. І в а н , дідич Черей.

II

2. Г е р м а н , який дістав землі за бойові заслуги.

III

3. І в а н (Івашко). Ключник Військовий. Двоюрідний брат Івана Ходкевича, намісника вітебського, він одержав «деклярацію» у 1476 році, що не буде полювати в його пущах.

4. О л е х н о . Ловчий вітебський. Одержав разом зі своїм братом Іваном у 1485 році «деклярацію» від кн. Івана Юревича Заславського, намісника вітебського, що він не буде без їх дозволу полювати в їх пущах і лісах.

IV

5. О с т а п , вождь козацький. Помер у 1535 р.

М и л о х н а . Першим шлюбом за Борисом Тишкевичем. Мала від нього доньки Анастасію, що стала монашкою та Духну, замужем за Дублянським. Другим шлюбом за Андрієм Немиричем, воєводою Київським. Мала від його доньку Богданну за Олізаром Волчковичем.

6. С е н ь к о , городничий вітебський. Його донька за Іваном Васильовичем Сапігою від 1525 р.

7. Ф е д ь к о , землянин Брацлавський, що в 1505 році дістав від короля Олександра Ягеллончика грамоту на маєтки його діда Германа.

8. В а с ь к о , городничий Ковенський від 1511 року.

Від тих синів Олехна, ловчого вітебського було потомство.

ГОЛОВНА БІБЛІОГРАФІЯ

1. М. Андрусяк, «Історія козащини», Мюнхен, 1946 (циклостиль).
2. «Рід та знамено», число 4, 1947, циклостиль.
3. П. Кулішъ, «Історія возсоединенія Руси», том I. 1873 ІПБ.
4. С. Соловьевъ, «Історія Россіи», том 5, кн. 1.

5. М. Маркевичъ, «Исторія Малороссіи», М-ва 1842—3.
6. Архивъ Юго-Западной Россіи.
7. М. Максимовичъ, «Сочиненія», томъ I.
8. Н. Карамзинъ, «Исторія Россіи» томъ 4, ст. 189, 205.
9. «Кіевская Старина», журналъ, Кіевъ 1882, кн. 1 и 1884 кн. 9.
10. А. Ригельманъ, «Исторія Малой Россіи...», М-ва 1785—6.
11. Акты Западной Россіи», том I, ст. 322, 336, 338, томъ II, ст. 49.
12. Чтенія О-ва исторіи и древностей Россійскихъ» 1846, кн. 4—6.
13. Ks. W. Kojalowicz, „Herbarz“ w „Herold Polski“ 1897 г. Kraków.
14. A. Boniecki, „Poczet rodów w wielkiem Księstwie Litowskiem... Warszawa, 1887.
15. A. Boniecki, „Herbarz“ tom 4, st. 108, Warszawa, 1901—1913.
16. A. Przędziecki, „Podole, Wolyń, Ukraina, tom II.
17. Jul. Bartoszewicz, „O Daszkiewiczu“ Encykl. powszechna, tom VI.
18. Bartosz Paprocki, „Herby Rycerstwa Polskiego“ Kraków 1584.
19. K. Pulaski, „Szkice i poszukiwania“, Kraków 1887.
20. М. Грушевський, Історія України-Русі, Нью-Йорк 1954.